

Jan Dezyderiusz Pol

Posługa duszpasterska w jednostkach penitencjarnych podczas pandemii Covid SARS-CoV-2 w opinii kapelanów więziennych

Pastoral service in penitentiary units during the pandemic in the opinion of prison chaplains

Autor analizuje kwestię posługi duszpasterskiej osadzonej w realiach funkcjonowania polskich jednostek penitencjarnych. Pandemia Covid wywołana koronawirusem SARS-CoV-2 spowodowała wiele zmian i ograniczeń zarówno w życiu „na wolności”, jak i w miejscach izolacji więziennej. Publikacja prezentuje wyniki badań przeprowadzonych na populacji kapelanów posługujących w więzieniach i aresztach. Wypowiedzi i opinie duszpasterzy działających podczas pandemii w miejscach izolacji penitencjarnej ilustrują inicjatywy podejmowane podczas posługi i aktywności realizowanych na rzecz więźniów. Wnioski wynikające z analizy badań autora wskazują na to, co było możliwe i osiągalne, i było stosowane w codziennym funkcjonowaniu duszpasterstwa więziennego, aby zachować ciągłość formacji duchowej i ewangelizacyjnej.

Słowa kluczowe: więzienie, pandemia, duszpasterstwo więzienne, kapelan więzienny.

The author analyzes the issue of pastoral care of the inmate in the reality of the operation of Polish penitentiary units. The Covid pandemic caused by the SARS-CoV-2 coronavirus has caused many changes and restrictions both in life „at large” and in places of prison isolation. The publication presents the results of a study conducted on a population of chaplains serving in prisons and jails. Statements and opinions of chaplains working during the pandemic in places of penitentiary isolation

illustrate initiatives taken during ministry and activities carried out for the benefit of prisoners. Conclusions from the analysis of the author's research indicate what was possible and achievable and was applied in the daily operation of prison pastoral care in order to maintain the continuity of spiritual and evangelistic formation.

Key words: prison, pandemic, prison ministry, prison chaplaincy.

1. Realia funkcjonowania jednostki penitencjarnej w okresie pandemii Covid

Gdy w listopadzie 2019 roku pojawiły się pierwsze światowe doniesienia o przypadkach zapalenia płuc o nieznanym pochodzeniu, towarzyszył im stopniowo narastający niepokój... I tak rok 2020 i dwa kolejne lata okazały się zdominowane przez pandemię spowodowaną „nowym” koronawirusem SARS-CoV-2¹. Cały świat od początku roku 2020, a Polska od 4 marca 2020, odczuły konsekwencje znanego dotychczas tylko specjalistom „wirusa z Wuchan”. Od 20 marca, kiedy to oficjalnie premier M. Morawiecki ogłosił epidemię, w Polsce nastąpiły zmiany wywołane nową sytuacją zagrażającą w oczywisty sposób również mieszkańcom naszej ojczyzny. Pandemia, która u nas miała miejsce, to czas różnorodnych ograniczeń w sferze relacji społecznych, interpersonalnych, zawodowych i prywatnych. Wprawdzie wcześniejsze częściowe ograniczenia, wynikające z migracji, izolacji czy odległości, wspierane były możliwościami technicznymi (internet i aplikacje oraz programy), niemniej codzienny kontakt i poczucie bliskości zostało zdefiniowane na nowo, a z konieczności w znaczącym stopniu zastąpione technologią on-line².

Epidemia i w jej konsekwencji ograniczenia w przemieszczaniu się, możliwości pracy stacjonarnej, leczeniu, zakupach, turystyce, relaksie, edukacji czy modlitwie wspólnotowej, spowodowały, że stanęliśmy przed koniecznością borykania się z nowymi problemami pandemicznymi.

¹ Pandemia COVID-19 wywoływana przez koronawirusa SARS-CoV-2. rozpoczęła się jako epidemia 17 listopada 2019 r. w mieście Wuhan, w prowincji Hubei, w środkowych Chinach, a 11 marca 2020 r. została uznana przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) za pandemię. Zob. <https://www.salon24.pl/newsroom/1341315,kolejna-pandemia-alarmujace-wiesci-z-chin> (25.11.2023).

² Zob. <https://www.medicover.pl/o-zdrowiu/pandemia-koronawirusa-na-swiecie-i-w-polsce- kalendarium,7252,n,192> (23.11.2023).

Żyjąc „na wolności”, zetknęliśmy się z nieznaną nam dotychczas na podobną skalę izolacją, ograniczeniami swobody kontaktów i przebywania w miejscach publicznych, a nawet wspólnego przebywania w przestrzeniach prywatnych.

Zjawisko wymuszonej pandemią izolacji stopniowo docierało do każdej osoby i grup, zarówno formalnych, jak i nieformalnych, w tym także grup zawodowych całego społeczeństwa. W związku z tym dotknęło również ludzi przebywających w izolacji penitencjarnej, skazanych na karę pozbawienia wolności.

W Polsce populacja osadzonych oscyluje wokół 76 000 osób, w tym ok. 3 800 to kobiety, a pieczę nad nimi sprawuje Służba Więzienna (formacja licząca ok. 28 000 funkcjonariuszy i pracowników)³. Więźniowie oraz osoby dbające o ich prawidłowe funkcjonowanie w jednostkach penitencjarnych mierzyły się z dodatkowymi aspektami spowodowanymi epidemią. W związku z narastającą liczbą zakażeń oraz kolejnymi ograniczeniami niełatwe okazało się realizowanie odbywania kary pozbawienia wolności i zapewnienie „komfortu” psychosomatycznego osobom izolowanym. Utrudnione było także organizowanie odpowiednich warunków pracy oraz należyte zadbanie o zdrowie funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej.

Wzrost zakażeń w poszczególnych rejonach naszego kraju skutkowałam wprowadzaniem kolejnych ograniczeń pandemicznych w zakładach karnych i aresztach śledczych. 19 marca 2020 r. Służba Więzienna wstrzymała odwiedziny we wszystkich aresztach śledczych i zakładach karnych. Wraz z narastającym zagrożeniem, aż do lockdownu i następnie złagodzenia rygorów pandemii przyjmowano poszczególne wytyczne służące bezpieczeństwu jednostek, funkcjonariuszy i osadzonych. Bieżące rekomendacje Centralnego Zarządu Zakładów Karnych (CZSW) i dyrektorów poszczególnych jednostek podyktowane były analizą wzrostu zagrożenia covidowego w danym województwie, powiecie czy gminie, a także decyzjami Państwowej Inspekcji Sanitarnej oraz decyzjami służby zdrowia działającej na terenie jednostek penitencjarnych, jak również stanem zdrowia funkcjonariuszy i osadzonych. Warto podkreślić, że areszty śledcze, zakłady karne czy oddziały zewnętrzne na co dzień funkcjonują zgodnie z Kodeksem karnym wykonawczym (Kkw) oraz regulaminami. Zgodnie z powyższym realizują zatrudnienie na terenie jednostek

³ Dane z września 2023 roku, <https://sw.gov.pl/strona/Statystyka> (25.11.2023).

lub poza nimi, co również uległo zmianie w związku z rygorami stanu pandemii. Natomiast w aresztach śledczych (gdzie ze względów procesowych dodatkowo dba się o izolację, np. współników ze sprawy) dochodzą także kwestie uczestnictwa w procesach, spotkania z adwokatami czy konwoje policyjne do aresztu lub konwoje z jednego więzienia do drugiego. W 2019 r. transportowano osadzonych ok. 102 087 razy, a w 2020 roku 77 964, (w tym przez policję 12 739), tymczasowo aresztowanych – 5722, skazanych 71 411⁴. Z czasem, wraz ze zmieniającą się sytuacją epidemiologiczną oraz liczbą zakażeń, starano się zapewnić warunki adekwatne do zaleceń, bieżących komunikatów i wydarzeń.

Problem izolacji więziennej i jej konsekwencji dla człowieka pozbawionego wolności oraz dla społeczeństwa jest szczegółowo omówiony przez autorytety z wielu dziedzin nauki. Pandemia, zarówno „na wolności”, jak i w więzieniu, naruszyła dotychczasowy sposób życia i działania każdego. Wielu z nas osobiście mogło się przekonać, co to znaczy być izolowanym – bez możliwości kontaktu z innymi, bez możliwości pracy (bo kwarantanna), bez swobodnego dostępu do artykułów spożywczych... itd.

Osoby pozbawione wolności z racji miejsca, w którym przebywają, przeżywają na co dzień określone deprywacje. W czasie pandemii stało się to jeszcze bardziej dotkliwe. Nie mogły bowiem utrzymywać dotychczasowych i tak już przecież ograniczonych kontaktów, nie mogły przebywać na zewnątrz, poza ustalonym porządkiem. Mogły natomiast być zatrudnione wewnątrz i na zewnątrz zakładów karnych, co dawało duże szanse na regulację zobowiązań, mogły uczestniczyć w wydarzeniach kulturalno-oświatowych czy sportowych, mogły korzystać z różnych form widzeń. „W więzieniach można spotkać różnego rodzaju sposoby udzielania widzeń. Osadzeni najczęściej korzystają z formy przy stoliku w bezpośrednim kontakcie, pod nadzorem funkcjonariusza. Natomiast tymczasowo aresztowani, zdarza się, że odbywają widzenia w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt – pleksa, z uwagi na dobro toczonego się śledztwa czy względów ochronnych i bezpieczeństwa jednostki penitencjarnej. Osadzeni wyróżniający się dobrym zachowaniem mogą liczyć na ulgi i nagrody w postaci widzeń bez dozoru lub widzeń bez dozoru w oddzielnym pomieszczeniu. System penitencjarny stara się nadążać za nowym. Dlatego też skazani w dni, kiedy odbywają się widzenia,

⁴ Zob. <https://www.sw.gov.pl/assets/59/66/89/a04d30a4c4e6ba8f92e387aa2e6e57bc93867e0e.pdf>, a także: <file:///C:/Users/243c010jpol/Downloads/rok-2019.pdf>, <file:///C:/Users/243c010jpol/Downloads/rok-2020.pdf> (5.10.2023).

mają do dyspozycji komunikator Skype. Taki moduł „widzenia” został dopuszczony, aby ułatwić osadzonym kontakt z bliskimi, którzy z uwagi na odległość lub warunki finansowe nie mogą osobiście przyjechać w odwiedzin⁵. W zależności od typu zakładu, do jakiego skierowany jest osadzony, aby odbyć karę, dopuszcza się 2,3 lub nawet dowolną liczbę widzeń w miesiącu. Dwa widzenia w miesiącu przysługują więźniom przebywającym w zakładzie typu zamkniętego, gdzie system ochronny jest pełny i zaostrożony.

W normalnych warunkach w zakładach typu „półotwartego” skazanym przysługują trzy widzenia w miesiącu, natomiast w jednostkach typu „otwartego” dopuszcza się dowolną liczbę odwiedzin. Skazani sprawujący stałą opiekę nad dziećmi do lat 15, otrzymują dodatkowo jedno widzenie w miesiącu. W widzeniu mogą uczestniczyć nie więcej niż dwie osoby pełnoletnie, chyba że dyrektor zakładu karnego w uzasadnionych przypadkach wyrazi zgodę na udział większej liczby osób. Liczba osób niepełnoletnich nie podlega ograniczeniu.

2. Izolacja więzienna a pandemia

I tak oto więzienia obarczone rygiem sanitarnym podczas pandemii i zmianami w procedurach kontaktu z osadzonymi dopiero po wielu miesiącach całkowitej blokady, tj. od sierpnia 2021 roku stopniowo otwarto, ale oczywiście w ścisłym reżimie sanitarnym.

W dniu 25 listopada 2020 roku przypadła rekordowa liczba dzienna zgonów – 674 osób, a 2 grudnia odnotowano, że liczba zakażonych w Polsce przekroczyła milion ludzi⁶.

Kalendarium wybranych wydarzeń związanych z Covid-19 w zakładach karnych i aresztach śledczych przedstawia się następująco:

- 12.03.2020 – wprowadzono profilaktyczny pomiar temperatury we wszystkich jednostkach (powyżej 38 st. bez możliwości wejścia na teren),
- 16.03.2020 – wstrzymano widzenia w 30 jednostkach,
- 19.03.2020 – wstrzymano widzenia we wszystkich jednostkach,

⁵ <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-przytulach-starych-wiezienne-blaski-i-cienie-widzenia> (27.11.2023).

⁶ Zob. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/statystyka-przyczyn-zgonow/umieralnosc-i-zgony-wedlug-przyczyn-w-2020-roku,10,1.html> (6.12.2023).

- 06.04.2020 – zarządzono, że wszyscy funkcjonariusze i pracownicy mają nosić maseczki, zakazano wyjść do zatrudnienia zewnętrznego,
- 01.08.2020 – powrócono do widzeń w reżimie sanitarnym,
- maj 2021 – nastąpiły pierwsze szczepienia osadzonych i funkcjonariuszy⁷.

Obowiązywały między innymi uregulowania: możliwość rejestracji na widzenie z osadzonym, w widzeniu uczestniczyć może jedna osoba, widzenie odbywa się wyłącznie w ustalonych wcześniej godzinach, czas widzenia nie może przekroczyć jednej godziny. Pandemia spowodowała, że tylko konieczne kontakty zostały utrzymane, a zrezygnowano ze wszystkiego, co mogło skutkować zakażeniem. Nastąpił zakaz widzeń, spotkań z wolontariuszami, czasem także z kapelanami zatrudnionymi w jednostkach. W kontakcie bezpośrednim pracowali wychowawcy, funkcjonariusze oddziałowi, konwojujący i doprowadzający. Osadzonym pozostały zatem dostępne media (tv), czytelnictwo, zwiększony czas na rozmowy telefoniczne czy kontakty online do celów procesowych lub prywatnych. Bez względu na ilość zakażeń, stopniowo po szczepieniu coraz to większej grupy osadzonych i funkcjonariuszy, utrzymano ciągłość działania jednostek penitencjarnych. Funkcjonariusze nadal starali się, aby zachować bezpieczeństwo i procedury sanitarne w jednostkach, ponieważ pojawiała się także groźba wielu skarg od osadzonych z racji zagrożeń pandemicznych w więzieniach. Dodatkowo utrudnienia izolujące mogły być pretekstem do protestów oraz powodem do zmian nastrojów wśród osadzonych, choć jak porównamy dane statystyczne dotyczące prób samobójczych, to otrzymamy interesujący wynik. W izolacji penitencjarnej w 2017 r. było ich 223 , w 2018 r. – 208 , w 2019 r. – 198 , a w 2020 r. – 119.

W tak zilustrowanej codzienności penitencjarnej, dotkniętej obstrzeniami pandemii, funkcjonariusze i pracownicy realizowali cele i zadania wynikające z Kkw oraz innych przepisów szczegółowych. Wśród licznych codziennych kwestii porządkowych, procesowych, terapeutycznych, zdrowotnych czy związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa, realizowane było także w miarę możliwości prawo do praktyk religijnych

⁷ Zob. A. Drózdź, Pandemia Covid 19 a bezpieczeństwo funkcjonariuszy i osadzonych w zakładach karnych – zmiany i zagrożenia, <https://doi.org/10.34739/dsd.2022.01.03>, a także: zob. K. Schacht, COVID: Jak europejskie więzienia poradziły sobie z pandemią, <https://www.dw.com/pl/covid-jak-europejskie-wiwi%C4%99zienia-poradzi%C5%82y-sobie-z-pandemi%C4%85/a-60106510>, (3.12.2023).

wśród osób pozbawionych wolności⁸. Interesującą kwestią jest to, czy posługa duszpasterska była kontynuowana bez względu na reżimy sanitarne, czy jednak nastąpiły pewne ograniczenia lub całkowity zanik działalności pastoralnej w jednostkach penitencjarnych. Badania, które przeprowadzono, zrealizowane zostały podczas dorocznej narady księży kapelanów posługujących tam regularnie na podstawie umowy o pracę lub zadeklarowanego wolontariatu. Odbyły się one w dniach 11-12 października 2021 r. i odnosiły się *stricto* do czasu pandemii w dniach od 9 marca 2020 r. do 1 września 2021 r. Precyzując – autora niniejszego artykułu interesowały głównie kwestie związane z możliwościami w tym czasie realizacji posługi religijnej wśród osób pozbawionych wolności oraz zagadnienia dotyczące działań, kompetencji i doświadczenia kapelanów więziennych, a także sprawy związane z inicjatywami podejmowanymi przez kapelanów i osadzonych w tym specyficznym czasie. Interesująca dla autora była także odpowiedź na pytanie: czy czas pandemii wpływał na możliwość realizacji posługi, a także – czy zmieniły się potrzeby religijne osób pozbawionych wolności. W badaniach pominięto kwestie związane z systemem dozoru elektronicznego.

3. Duszpasterstwo więzienne w pandemii – badania własne

Respondenci biorący udział w badaniu, jak wspomniano, uczestniczyli w dorocznej naradzie kapelanów więziennych w 2021 roku. W dniach 11-14.10 br. na spotkaniu było obecnych 65 duchownych. Okres pandemii spowodował, że wielu z tych, którzy regularnie uczestniczą w tych spotkaniach, ze względu na zagrożenie chorobą zrezygnowało z pobytu w Ośrodku Szkoleniowym Służby Więziennej w Popowie. Kwestionariusz ankiety

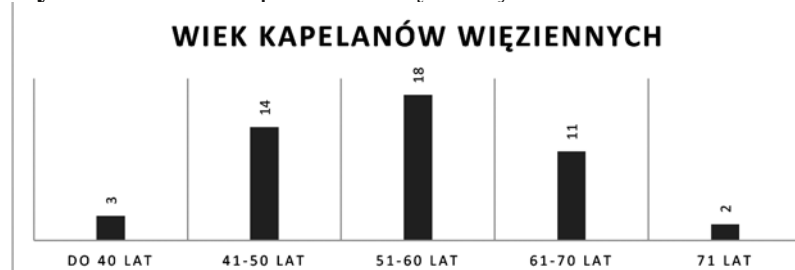
⁸ Zob. Art. 106, Kkw., a także: Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych. Dz. U. 159, poz. 1546.

wypełniło 55 kapelanów (wśród nich dwóch zatrudnionych w schroniskach dla nieletnich, a pozostali w jednostkach penitencjarnych)⁹.

Kwestionariusz ankiety otwierała metryczka. Aby określić dane socjometryczne i zawodowe, zawarte w niej były pytania o wiek, lata życia w stanie duchownym, staż pracy jako kapelan więzienny, przynależność do struktury Kościoła (diecezja czy zgromadzenie zakonne) oraz informacje o szczepieniu przeciw Covid.

W gronie księży posługujących w aresztach, zakładach karnych i oddziałach zewnętrznych najmłodszy miał 34 lata, a najstarsi ponad 71 lat życia (wykres nr 1)¹⁰.

Wykres 1. Wiek kapelanów więziennych

Źródło: opracowanie własne

⁹ Warto dopowiedzenia jest to, że regularnie w dorocznych spotkaniach, które zawierają elementy szkoleniowe profesjonalizujące posługę duszpasterską w jednostkach penitencjarnych uczestniczy od 100 do 120 księży. Duchowni ci posługują nie tylko w jednostkach penitencjarnych, lecz także jako proboszczowie lub wikariusze oraz są katechetami albo przewodzą innym grupom duszpasterskim w parafiach i wspólnotach zakonnych. Doroczne spotkania szkoleniowe, w których uczestniczą kapelani Kościoła katolickiego są realizowane od ponad 20 lat. W tym gronie są duszpasterze więzienni zatrudnieni etatowo (etat, pół etatu, zatrudnienie cząstkowe) i kapelani wolontariusze. Czas pandemii zaburzył możliwość uczestnictwa wielu kapelanów, co ukazało także niniejsze badanie. Więcej o posłudze duszpasterskiej w jednostkach penitencjarnych zob.: J.D. Pol, *Więzienna szansa*, Warszawa 2008, *Resocjalizacja-posługa-ofiara. Wybrane przykłady więziennych losów duchownych*, w: *Non cesso gratias agere Deo et hominibus*, Kraków 2013, J.D. Pol, *Religijne inspiracje w resocjalizacji penitencjarnej*, w: *Współczesne uwarunkowania i wzory procesów resocjalizacji, reintegracji, inkluzji*, K. Marzec Holka, K. Mirosław-Nawrocka, J. Molenda (red.), Warszawa 2014, J.D. Pol, *Przewodnik na pograniczu wolności. Duszpasterz „z wolności” w więzieniu*, w: *Biografistyka Pedagogiczna*, Rok 2 (2017) nr 1, J.D. Pol, *Duszpasterstwo więzienne w Polsce w perspektywie 25 lat doświadczeń pastoralno-resocjalizacyjnych*, w: *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, nr 96, Warszawa 2017, J.D. Pol, *3 X R /religia, radykalizacja, resocjalizacja. Aktywność pastoralna jako wsparcie oddziaływania penitencjarnego*, [w:] *Wokół problemów resocjalizacji penitencjarnej*, red. K. Linowski, A. Gołębiowski, Radom 2019.

¹⁰ Staż kapłański warto skorelować z wiekiem kapelana więziennego. Doświadczenia życiowe kapłana (przed wstąpieniem do seminarium) i jego praca duszpasterska mogą być czynnikami wpływającymi na jakość pracy w miejscach izolacji penitencjarnej. Kandydat do kapłaństwa najczęściej zgłaszał się do seminarium po maturze, ale obecnie ten trend się zmienia i alumunami są mężczyźni po 30 roku życia, co oznacza, że święcenia kapłańskie przyjmują w wieku ok. 37 lat. Zob. <https://stacja7.pl/z-kraju/kandydaci-do-kaplanstwa-dzis-i-20-lat-temu-co-sie-zmieniilo/> oraz <https://pl.aleteia.org/2021/08/24/sprzedalem-firme-oraz-posiadlosci-wiekszosc-rozdalem-i-wstapilem-do-seminarium-35/>, (22.11.2023).

Staż kapłański badanych kształtował się następująco: najkrótszy – 8 lat, a najdłuższy – 47 lat

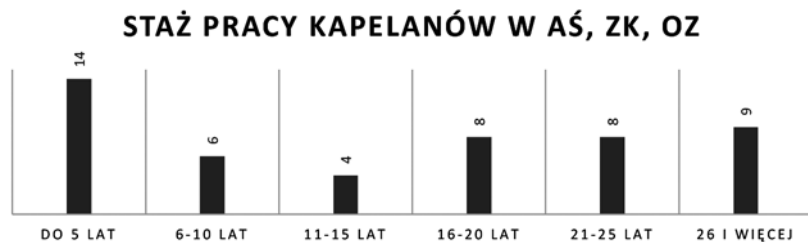
Wykres 2. Staż kapłański kapłanów więziennych

Źródło: opracowanie własne

Natomiast staż pracy w AŚ, ZK i OZ respondentów to od 2 miesięcy do 32 lat.

Wykres 3. Staż pracy kapłanów

Źródło: opracowanie własne

Warto odnotować, że z 55 duchownych biorących udział w badaniu, większość to księża diecezjalni (42), a pozostali są kapłanami zakonnymi (13)¹¹. W populacji respondentów uczestniczących w badaniu, 45 kapłanów zadeklarowało zaszczepienie 1 dawką przeciwko Covid, natomiast 10 podało, że nie szczepili się.

¹¹ „W 2021 r. w Polsce działalność duszpasterską prowadziły 10 352 parafie katolickie, z czego 672 stanowiły parafie zakonne. Raport podaje ponadto, że liczba księży inkardynowanych do diecezji w 2021 r. wynosiła 23 984, czyli o ponad 200 księży mniej niż w roku poprzednim. Najwięcej księży było w diecezji tarnowskiej (1512), krakowskiej (1145) i katowickiej (1007) Z danych dotyczących zgromadzeń męskich wynika, że w 2021 r. liczba zakonników i członków stowarzyszeń życia apostołskiego wynosiła łącznie 10 703. Za granicą przebywało 26 proc. zakonników z polskich prowincji. Najliczniejszymi męskimi zgromadzeniami w 2021 r. byli franciszkanie, salezjanie i pallotyni.” <https://wroclaw.tvp.pl/65635029/kosciol-w-liczbach-institut-statystyki-kosciola-katolickiego-podzielil-sie-danymi>, (12.12.2023).

Odnosząc się do kwestii zatrudnienia: 1 kapelan w stowarzyszeniu, 1 w schronisku dla nieletnich, a pozostałych 25 kapelanów w Areszcie Śledczym, 35 kapelanów w Zakładzie Karnym, posługę w Oddziale Zewnętrznym zadeklarowało 7 – z tym, że kilku kapelanów pracuje w dwóch jednostkach – zarówno w AŚ, jak i w ZK czy OZ.

Wykres 4. Miejsca zatrudnienia kapelanów więziennych

Źródło: opracowanie własne

Kwestionariusz ankiety (poza metryczką) zawierał 13 pytań skoncentrowanych na zagadnieniach duszpasterskiej posługi w jednostkach penitencjarnych podczas pandemii, w dniach od 9 marca 2020 r. do 1 września 2021 r.

Ze względu na małą liczbę respondentów przyjęto, że odpowiedzi na poszczególne pytania będą podawane w rozkładzie ilościowym oraz będą cytowane w przypadku odpowiedzi uzupełnianych własnoręcznie przez kapelanów więziennych w pytaniach otwartych. W kwestionariuszu zastosowano pytania z dobranymi kafeteriami wskazującymi zestaw dobranych odpowiedzi oraz pytania otwarte pozwalające na dowolne i swobodne odpowiedzi. Kolejność analizy zaprezentowana poniżej odzwierciedla poszczególne pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety.

Na pytanie czy „państwowe przepisy pandemiczne” (*ograniczające liczbę wiernych w kościołach, zasady sanitarne, inne*) zarządzone w Twojej diecezji wpłynęły na intensywność posługi w jednostce, respondenci udzielili następujących odpowiedzi: 40 respondentów odpowiedziało tak. W uzupełnieniu wypowiedzi dodawali najczęściej...; *ograniczenie liczby uczestników; rok bez posługi; zwiększenie posługi indywidualnej; posługa zawieszona czasowo lub całkowicie; utrata kontaktu z osadzonymi, zwiększenie liczby mszy, bo ograniczono liczbę uczestników, nie mogłem wejść do jednostki.* 12 respondentów odpowiedziało nie, 3 odpowiedzi nie zaklasyfikowano.

Odpowiadając na pytanie o to, jakie decyzje kierownictwa SW były podjęte wobec posługi duszpasterskiej, odpowiedzi rozkładały się następująco:

- (a) posługa była zawieszona okresowo /zakaz kontaktu z osadzonymi – 39 respondentów,
- (b) z czasem mogłem pełnić posługę jak przed pandemią – 18 respondentów,
- (c) posługę mogłem realizować w kaplicy/świątyni – 14 respondentów,
- (d) pełniłem posługę jedynie przez radiowęzeł – 16 respondentów,
- (e) pełniłem posługę tylko na życzenie osadzonego – 20 respondentów,
- (f) mogłem cały czas swobodnie realizować posługę, jak przed pandemią – 6 respondentów,
- (g) swobodny dostęp indywidualny, posługa indywidualna, ograniczenie liczby uczestników, kontakt przez Messenger /2-3 x w tyg./, mogłem wysłać przygotowane katechezy na pendrive, msza przez radiowęzeł, spotkania w bardzo małych grupach, za zgodą dyrekcji msza dla jednego osadzonego, na jego prośbę.

Kolejne pytanie obejmowało kwestię *czy osadzeni odczuwali brak możliwości posługi religijnej?* W opinii kapelanów Tak wskazało 43 respondentów, a Nie zaznaczyło 9, natomiast 3 odpowiedzi były nieczytelne lub nie na temat. Przy zaznaczeniu tak – podano także informacje szczegółowe: *pytali o mszę, kiedy będzie jak przed pandemią, bez sakramentów ciężko im przeżywać dni w ZK, osadzeni dzwonili i pytali o posługę, pojawiły się listowne skargi do kierownictwa jednostki, prosili o literaturę religijną, pytali funkcjonariuszy kiedy będzie przywrócona posługa religijna, zgłaszali pretensje do kapelana podczas rozmów indywidualnych, że nie mają posługi, mówili o tym wychowawcom.* Kolejne pytanie koncentrowało się na tym, *czy w czasie pandemii, przebywając w jednostce, kapelani udzielali wsparcia religijnego funkcjonariuszom SW?* Rozkład odpowiedzi był następujący:

Tak – 28 (*była to głównie posługa sakramentalna, rozmowy indywidualne, ale także msza, przygotowywanie do sakramentu małżeństwa, celebrowanie ślubu czy pogrzebu oraz msze odprawiane w kościele parafialnym w intencji funkcjonariuszy*).

Nie – 26 odpowiedzi (*jeden respondent nie odpowiedział*).

Następne pytanie brzmiało: *Czy wypracowano w pandemii formy posługi duszpasterskiej w izolacji więziennej, które zastąpiły lub uzupełniły dotychczasowe możliwości kontaktu indywidualnego lub zbiorowego? Jakie to były formy posługi?* (można wybrać kilka odpowiedzi).

W odpowiedziach przejawiały się następujące wątki:

Posługa jak przed pandemią – czyli bez nowych pomysłów duszpasterskich, regularna transmisja mszy niedzielnej czy świątecznych przez radiowęzeł lub wykorzystanie religijnych przekazów telewizyjnych i radiowych, np. Koronka do MB, nagrywanie katechez i audycji, udostępnianie księgozbioru religijnego, emisja audiobooków, adoracja Najświętszego Sakramentu w małych grupach, msza jak było to możliwe dla mniejszych grup, spotkania indywidualne, pojedyncze doprowadzenia.

Następnie pytano o to, *czy należy realizować praktyki religijne w jednostkach penitencjarnych pomimo ograniczeń pandemicznych?* 46 respondentów uczestniczących w badaniach zaznaczyło – tak, 5 respondentów zaznaczyło – nie, a 4 odpowiedzi nie zaklasyfikowano.

Interesujące są odpowiedzi w kafeterii, na pytanie *jakie konsekwencje ograniczeń zauważasz po okresie zaostreń pandemicznych w działalności duszpasterskiej kapelana więziennego?* (można wybrać kilka odpowiedzi). Rozkład odpowiedzi był następujący:

A – zmniejszyła się liczba uczestników – zaznaczono – 31

B – zwiększyła się liczba uczestników – zaznaczono – 0

C – nie widzę różnicy – zaznaczono – 14

D – mam więcej spotkań indywidualnych – zaznaczono – 27

E – mam mniej spotkań indywidualnych – 7

F – inne – jakie? 4 /respondenci uzupełnili swoje odpowiedzi/

– więcej osób uczestniczy w komunii św, osadzeni bali się przychodzić, teraz sytuacja zaczyna się poprawiać, nie można tego jeszcze zweryfikować
3 respondentów nie odniosło się do pytania.

Następne pytanie koncentrowało się na tym, *czy w pandemii zauważa się zmiany w zainteresowaniu się posługą religijną grupową czy indywidualną u osadzonych?* Rozkład odpowiedzi przedstawiał się następująco:

A – tak – więcej osób się zgłasza – 19

B – mniej osób się zgłasza – 18

C – nie ma różnicy – 16

Nie zaklasyfikowano 2 odpowiedzi.

Późniejsze pytanie koncentrowało się na odczuciach i różnicy wynikającej z ograniczeń pandemicznych czyli, *czy odczuliś utratę/osłabienie kontaktu z osadzonymi spowodowane ograniczeniami pandemicznymi w tym czasie?*

Rozkład odpowiedzi był następujący:

Nie – 17 – wybrane odpowiedzi: *są informowani o możliwości indywidualnego kontaktu z kapłanem, sami osadzeni stwierdzili, że dla własnego bezpieczeństwa izolacja /od ludzi z zewnątrz/ była dobra, odbywały się regularnie spotkania on-line, a obecnie na żywo w świetlicy, po przerwie wracając do posługi nie dostrzegłem różnic, kontakt zawsze był możliwy, byłem dostępny dla chętnych, choć w mniejszych grupach osadzeni mogli uczestniczyć w spotkaniach,*

Tak – 35 /wybrane odpowiedzi – *nie mogłem pełnić posługi jak dotychczas, nie miałem możliwości wejścia na teren ZK przez jakiś czas, organizowano listy uczestników, część przewieziono, część wyszła na wolność, nie mogłem w pełni, bez ograniczeń sprawować funkcji kapłana, przychodzą tylko ci, którzy zainteresowani są modlitwą i sakramentami, przez moją nieobecność wielu więźniów zrezygnowało ze spotkań grupowych, mniej osadzonych przychodzi na nabożeństwa i msze do kaplicy, apel przez radio-węzeł o kontakt z kapłanem jest mało skuteczny, były ograniczenia, zakazy oraz bali się osadzeni zarazić, prawie nie widziałem się z osadzonymi. 3 odpowiedzi nie zakwalifikowano.*

Pytanie kolejne odnosiło się do pomysłów osadzonych na modlitwy w celach więziennych podczas zaordynowanych obostrzeń. Czyli, *czy osadzeni informowali Cię o własnych inicjatywach modlitewnych w celi ZK, AŚ czy OZ?*

Rozkład odpowiedzi był następujący:

Tak – 29 – *codzienna transmisja mszy z tv i udział w transmitowanej koronce do MB, więcej modlitwy indywidualnej, zachęta do uczestnictwa we mszy i spowiedzi, przynoszenie do celi czasopism i książek religijnych „dla innych”, wspólnie odmawiali różaniec, koronkę i inne modlitwy, czytanie Pisma św., dyskusje – ale musi być lider, korzystali z programów religijnych w tv, wspólna modlitwa na różańcu lub koronka do MB, przede wszystkim różaniec i rozważanie Słowa Bożego. Nie wskazało 23 respondentów, a 3 odpowiedzi nie zaklasyfikowano.*

Następne pytanie zaproponowane badanym odnosiło się do znajomości specjalnego zeszytu przygotowanego przez Komisję Duszpasterstwa Konferencji Episkopatu Polski. Publikacja ta była częścią materiałów do programu duszpasterskiego na rok 2020/2021.

Czy znasz *Zeszyt specjalny do programu duszpasterskiego Kościoła katolickiego w Polsce na rok 2020/2021 – „Duszpasterstwo w pandemii”?* Tak – zaznaczyło 19 badanych, a Nie – zaznaczyło 36 respondentów. Jedno z ostatnich pytań odnosiło się do kwestii zaszczepienia się księży

kapelanów posługujących w więzieniach i aresztach 2 dawką szczepionki. Odpowiadając, czy *jestes zaszczepiony 2 dawkami przeciw wirusowi Covid* – 10 respondentów zaznaczyło Nie – niezaszczepieni, a 45 zaznaczyło Tak – deklarując swoje zaszczepienie.

Ostatnie pytanie pozwalało na sformułowanie swobodnej wypowiedzi i odpowiedzi duszpasterza więziennego wynikającej z jego perspektywy i doświadczenia pastoralnego.

Brzmiało ono następująco: *Jak jest Twoja indywidualna refleksja na temat posługi duszpasterskiej w jednostce penitencjarnej w kontekście pandemii? Co warto utrzymać i kontynuować, a co warto zmienić, aby zwiększyć efektywność posługi?*

Wskazując, co warto utrzymać w posłudze duszpasterzy więziennych, kapelani dodali:

- *zawsze stawiałem na kontakt indywidualny w posłudze i nadal będę to robił, myślę nad większym wykorzystaniem radiowęzła, moja posługa w kontekście pandemii została bardzo ograniczona;*
- *więźniowie potrzebują tych posług i na to czekają. Kapelan powinien mieć zawsze dostęp do osadzonych, a osadzeni do kapelana;*
- *dobra współpraca z funkcjonariuszami, wykorzystanie mediów, wielka wartość indywidualnych spotkań /spowiedź, komunia/, Nie rezygnować z „normalnego” duszpasterstwa*
- *warto systematycznie kontynuować spotkania i nabożeństwa, bo tworzy się pewna grupa, która uczestniczy. Inaczej ta grupa rozpada się;*
- *to czas próby, który stał się sprawdzianem odpowiedzialności, za pozostawionych pod opieką wiernych. Posługa w czasie pandemii powinna być realizowana z osadzonymi, tego potrzebują oni, jak również SW i kapelan;*
- *to, że znajdują się tam osoby, które popełniły przestępstwa, nie oznacza, że są tam wszyscy niewierzący. Tym bardziej osoby, które zmieniły swoje podejście do Boga potrzebują stałego kontaktu z duchownym;*
- *warto wykorzystać możliwości oddziaływania na osadzonych przez radiowęzeł w formie katechez, rozważań, konferencji, które mają być uzupełnieniem posługi w kaplicy;*
- *warto zadbać o kontakty indywidualne, tworzą one klimat szczerości, radiowęzeł to dodatkowa dobra forma, natomiast osadzeni tęsknią za możliwością prowadzenia innych form z pomocą ludzi z zewnątrz;*
- *robić wszystko, aby być bliżej osadzonych, a szczególnie uczyć modlitwy i postawy religijnej funkcjonariuszy;*

- *warto kontynuować posługę przez radiowęzeł, posługa w małych grupach daje większe możliwości w budowaniu relacji z osadzonymi;*
- *trzeba kontynuować posługę i się nie zniechęcać mniejszą liczbą zgłoszeń, zauważam, że sytuacja powoli wraca do stanu sprzed pandemii;*
- *w pandemii wytworzyła się praktyka nabożeństw przez radiowęzeł więzienny daje to szansę na dotarcie do większej liczby osadzonych – warto to utrzymać, wielu osadzonych nie wie, że w ZK jest kapelan.*

W odpowiedziach respondentów nie pojawiły się wątki dotyczące tego, co warto zmienić, aby zwiększyć efektywność posługi.

Podsumowanie

Kara pozbawienia wolności ze swej istoty jest dolegliwa i wpływa na człowieka przebywającego w izolacji. Określone syndromy i deprivacje kształtują człowieka ukaranego, a co za tym idzie, determinują jego przyszłe funkcjonowanie społeczne, rodzinne, indywidualne. Czas izolacji w jednostce penitencjarnej może być okresem rokującym na refleksję i przemianę, abyśmy z satysfakcją stwierdzili, że osadzony jest świadomy norm i zasad, których ma przestrzegać i że udało mu się wszczepić społecznie pożądane postawy. Dotkliwość izolacji osób pozbawionych wolności została spotęgowana przez ograniczenia, które wynikały z epidemii przeżywanej na świecie, a w konsekwencji także w Europie i Polsce. Po ogłoszeniu stanu pandemii funkcjonowanie społeczne i religijne zmieniło swoje dotychczasowe zasady, ponieważ do czasu osiągnięcia tzw. odporności stadnej zagrożenie zakażeniem mogło spowodować konsekwencje w postaci utraty życia więźniów, pracowników ZK i ich rodzin. Wraz z progresem pandemii ludzie podejmowali indywidualną i instytucjonalną pomoc zakażonym. Stopniowo dostosowywano możliwości techniczne, aby kontynuować edukację, działalność urzędów, sądów czy Kościoła. Medialny przekaz budował świadomość społeczną, w jaki sposób funkcjonować, aby nasze życie mogło zmierzać do „normalności”. W jednostkach penitencjarnych również dostosowano reżim sanitarny do wymogów bezpieczeństwa osadzonych i funkcjonariuszy oraz do bieżących potrzeb na rzecz realizacji procesu resocjalizacji. Ze względu na specyfikę miejsca i okoliczności niemożliwa była w tej sytuacji praca zdalna osób zatrudnionych w Służbie Więziennej, ale wybrane działania można było zrealizować przez łącze internetowe, np. kontakty z rodziną,

obradę sądu czy inne urzędowe sprawy. W realiach izolacji penitencjarnej działali także duszpasterze więzienni, wykorzystując media, radiowęzeł wewnętrzny, nośniki danych, aby kontynuować pracę pastoralną, sakramentalną czy katechetyczną i wspomagającą praktyki i życie religijne, tak jak przed pandemią. Co było możliwe i osiągalne, było stosowane w codziennym funkcjonowaniu duszpasterstwa więziennego, aby zachować ciągłość formacji duchowej i ewangelizacyjnej. W sytuacjach koniecznych realizowano także posługę sakramentalną, indywidualnie wspierając osadzonych i funkcjonariuszy w kontaktach bezpośrednich. Świadczą o tym wyniki badań, które zostały tu zaprezentowane.

Warto podkreślić, iż duszpasterze więzienni to osoby, które świadomie realizują zadania, do których zostali oddelegowani. Najczęściej są przynależni do duchowieństwa diecezjalnego i w wieku pozwalającym na sporą aktywność pastoralną, co umożliwi również odpowiedni staż kapłański. Pomimo świadomości konsekwencji, jakie spowodowało zawieszenie realizacji posługi oraz zakaz kontaktu z osadzonymi, podejmowali inne działania, które pozwalały na kontynuację aktywności duszpasterskiej. Odbierali wówczas czytelne sygnały, że ich posługa jest potrzebna i oczekiwana. Wynik badania wskazuje, że posługa sakramentalna oraz rozmowy indywidualne czy przygotowanie do sakramentów obejmowały także funkcjonariuszy. Większość opowiedziało się za tym, żeby realizować praktyki religijne w jednostkach penitencjarnych, pomimo ograniczeń pandemicznych, bo zauważyli, że zmniejsza się liczba osób chętnych do uczestnictwa w posłudze indywidualnej i grupowej. Interesującym wątkiem badawczym jest to, że osadzeni samodzielnie podejmowali inicjatywę modlitw w celach więziennych, o czym informowali swoich kapelanów. Wśród duszpasterzy więziennych, 36 z 55 nie zapoznało się ze specjalnym zeszytem Konferencji Episkopatu Polski pt. „Duszpasterstwo w pandemii”, natomiast zadeklarowali swoje zaszczepienie 2 dawkami szczepionki przeciw wirusowi Covid (45 z 55). W odpowiedziach na ostatnie pytanie, otwarte, przebija się świadomość misji duszpasterskiej zarówno wobec osadzonych, jak i funkcjonariuszy oraz chęć wykorzystania do posługi rozmaitych możliwości technicznych. Wydaje się, iż trafnym zwieńczeniem podsumowania będzie cytat z jednej z nich: „Warto zadbać o kontakty indywidualne, tworzą one klimat szczerości (...) robić wszystko, aby być bliżej osadzonych, (...) uczyć modlitwy i postawy religijnej także funkcjonariuszy”.

Bibliografia

- Drózd A., Pandemia Covid-19 a bezpieczeństwo funkcjonariuszy i osadzonych w zakładach karnych – zmiany i zagrożenia, w: <https://doi.org/10.34739/dsd.2022.01.03>.
- Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557.
- Pol J.D., *3 X R (religia, radykalizacja, resocjalizacja). Aktywność pastoralna jako wsparcie oddziaływania penitencyjnego*, [w:] *Wokół problemów resocjalizacji penitencyjnej*, red. K. Linowski, A. Gołębiowski, Radom 2019.
- Pol J.D., *Duszpasterstwo więzienne w Polsce w perspektywie 25 lat doświadczeń pastoralno-resocjalizacyjnych*, [w:] „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 96.
- Pol J.D., *Przewodnik na pograniczu wolności. Duszpasterz „z wolności” w więzieniu*, [w:] „Biografistyka Pedagogiczna”, Rok 2 (2017) nr 1.
- Pol J.D., *Religijne inspiracje w resocjalizacji penitencyjnej*, [w:] *Współczesne uwarunkowania i wzory procesów resocjalizacji, reintegracji, inkluzji*, K. Marzec Holka, K. Mirosław-Nawrocka, J. Molenda (red.), Warszawa 2014,
- Pol J.D., *Więzienna szansa*, Warszawa 2008, *Resocjalizacja-posługa-ofiara. Wybrane przykłady więziennych losów duchownych*, [w:] *Non cesso gratias agere Deo et hominibus*, Kraków 2013.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z postug religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. 159, poz. 1546.
- Schacht K., COVID: Jak europejskie więzienia poradziły sobie z pandemią, <https://www.dw.com/pl/covid-jak-europejskie-wi%C4%99zienia-poradzi%C5%82y-sobie-z-pandemi%C4%85/a-60106510> (3.12.2023).

Netografia

- <https://stacja7.pl/z-kraju/kandydaci-do-kaplanstwa-dzis-i-20-lat-temu-co-sie-zmieniło/> (23.11.2023).
- <https://pl.aleteia.org/2021/08/24/sprzedalem-firme-oraz-posiadlosci-wiekszosc-rozdałem-i-wstąpiłem-do-seminarium-35/> (22.11.2023).
- <https://wroclaw.tvp.pl/65635029/kosciol-w-liczbach-instytut-statystyki-kosciola-katolickiego-podzielil-sie-danymi> (12.12.2023).
- <https://www.salon24.pl/newsroom/1341315,kolejna-pandemia-alarmujace-wiesci-z-chin> (25.11.2023).
- <https://www.medicover.pl/o-zdrowiu/pandemia-koronawirusa-na-swiecie-i-w-polsce-kalendarium,7252,n,192> (23.11.2023).
- <https://sw.gov.pl/strona/Statystyka> (25.11.2023)

<https://www.sw.gov.pl/assets/59/66/89/a04d30a4c4e6ba8f92e387aa2e6e57bc93867e0e.pdf>, file:///C:/Users/243c010jpol/Downloads/rok-2019.pdf,(6.11.2023). file:///C:/Users/243c010jpol/Downloads/rok-2020.pdf (5.10.2023).

<https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-przytulach-starych-wiezienne-bla-ski-i-cienie-widzenia> (27.11.2023).

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/statystyka-przyczyn-zgonow/umieralnosc-i-zgony-wedlug-przyczyn-w-2020-roku,10,1.html> (6.12.2023).